ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

БІРЮКОВА Надія Володимирівна

ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

13.00.04 — професійна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ — 1997

ЛННБ України ім.В.Стефаника
00743026 (М)
Ав. 38 090

Дисертація є рукописом.

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України

Науковий керівник — доктор педагогічних наук
СИРОТЕНКО Анатолій Йосипович

Офіційні опоненти: — доктор педагогічних наук, професор
МАСЛОВ Валентин Іванович

— кандидат педагогічних наук, професор
ЧЕРНОВ Борис Олексійович

Провідна установа — Волинський державний університет
ім. Л.Українки

Захист відбудеться «27» червня 1997 р. о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.32.02. в Інституті педагогіки АПН України (252001, м.Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 8)

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту педагогіки АПН України.

Автореферат розісланий « » травня 1997 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради професор М.П.Легкий

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Мала ефективність соціально-економічних реформ, що здійснюються сьогодні в Україні, значною мірою є результатом низької економічної підготовки її громадян. Ось чому широка економічна освіта та виховання членів нашого суспільства є справою вагомої соціальної значущості. Одним із шляхів здійснення цього завдання є введення до змісту навчання як середньої, так і вищої школи економічної проблематики, реалізація якої можлива на основі інтеграції знань різних предметів та розробка оптимальних методів втілення економічних знань у навчальні програми шляхом створення спеціальних курсів. Три роки тому до навчального плану загальноосвітніх шкіл було внесено новий предмет — "Основи економічних знань". Головне завдання названого курсу — дати випускникам шкіл елементарні економічні знання, допомогти їм адаптуватися до життя в умовах ринкової економіки. У програмі названого курсу, розробленої співробітниками інституту педагогіки АПН України акценти поставлені саме на розкриття змісту та ознак основних понять ринкової економіки. Викладання нового та досить складного шкільного предмета здійснюється, в основному, вчителями географії, причому багато з них не мають достатньої економічної підготовки, тому роблять це не зовсім кваліфіковано. Цей факт поставив перед організаторами народної освіти нагальні завдання:

а) провести перепідготовку частини вчителів географії, забезпечивши їх певними знаннями та методикою викладання курсу;

б) підготувати до цієї роботи студентів географічних факультетів вищих учбових закладів педагогічного профілю, давши їм необхідну підготовку.

ЛНБ ім. В. Стефаника АН України

Під економічною підготовкою розуміємо — вироблення у

студентів чіткого уявлення про наукові закономірності розвитку економіки, особливостей ринкових відносин, цілеспрямованого, систематичного формування у майбутніх вчителів економічних знань, набуття практичних навичок реалізації їх у реальному педагогічному процесі.

Поняття «економічна підготовка» — багатомірне. Воно об'єднує в собі освітний, виховний і розвиваючий аспекти формування економічно освіченої особистості. Про ступінь реалізації освітнього аспекту економічної підготовки дає змогу судити те, як студент оперує економічними поняттями, на скільки грамотно аналізує економічний стан в країні. Суть розвиваючого аспекту економічної підготовки ми бачимо у формуванні в студентів сучасного економічного мислення, в розвитку громадянської зрілості та активної громадянської позиції.

Діючими навчальними планами педагогічних інститутів передбачено вивчення певних курсів, що забезпечують вирішення завдань економічної освіти і виховання студентів-географів. Це насамперед "Основи економічної теорії", "Комерційна географія" і ще низка дисциплін економіко-географічного циклу. Проте реалізувати свої завдання повною мірою вони не можуть, оскільки їх зміст та методичне забезпечення не відповідають вимогам часу, і потребують удосконалення.

Оволодіння будь-якою науковою дисципліною необхідно здійснювати на основі засвоєння специфічного для неї понятійного апарату. Перехід України на нові умови господарювання викликає необхідність збагатити дисципліни економіко-географічного циклу системою нових понять, корегування старих, а також удосконалення методів їх вивчення. Важливим є впровадження в навчальний процес географічних факультетів певних спецкурсів, наповнених змістом

сучасних економічних процесів.

Отже, названа проблема є, безумовно, актуальною, а відтак мусить посісти належне їй місце у педагогічній теорії і практиці. Обираючи проблему дослідження, ми виявили в її структурі певне протиріччя: з одного боку підвищився рівень вимог до економічної освіти вчителів географії, у зв'язку із введенням в школах України курсу "Основи економічних знань", а з другого — недостатня економічна підготовка випускників географічних факультетів педагогічних вузів. Нобхідність вирішення цього протиріччя теж на часі. Оскільки проблема, що досліджується, досить широка та складна, тому ми обмежилися вивченням її окремих аспектів.

Теоретичну базу дослідження склали фундаментальні праці з питань суті становлення і розвитку ринку вітчизняних та зарубіжних економістів — Ф. Котлера, В.Г. Ланового, В.В. Леонтьєва, К.Р. Макконелла і С.Л. Брю , С.В. Мозерного, В. Нордхауса, Г.О. Прусової, О.С. Прутченкова, І.Ф. Радіонової, Б.А.Райзберга, П. Самуельсона та інших, методичні розробки періодичних видань "Економіка України", "Экономика и жизнь", "Вопросы экономики" тощо. В них переважає матеріал, який з'ясовує суть основних понять, методологію ринкових відносин, їх типи, історію становлення, ступінь зрілості, практику функціонування в різних країнах. Різні аспекти проблеми формування понять виявлено в працях психологів /Л.С. Виготського, П.Я. Гальперіна, В.В. Давидова, Л.В. Занкова, Н.О. Менчинської, Є.Н. Кабанової-Меллер, Г.С. Костюка, С.Л. Рубінштейна та інших/, дидактів / М.Н. Верзиліна, В.Ф. Паламарчук, М.М. Скаткіна, А.В. Усова та інших/; методистів-географів /Т.П. Герасимова, О.В. Даринського, В.П. Корнєєва, В.А. Коринської, І.С. Матрусова, М.П. Откаленко, Л.М. Панчешнікової, Є.Й. Шиповича та інших/.

Окремим проблемам методики реалізації економічної освіти і економічного виховання людини присвячені праці В.І.Бондаря, В.І.Маслова, Н.Є.Мойсеюк, Л.І.Круглик, О.С. Падалка, В.К.Розова, І.А.Сасової, В.Д.Симоненка, А.Й.Сиротенка, Б.П.Шемякіна. В них піднімаються актуальні проблеми удосконалення економічного мислення, свідомості школярів, студентів.

Однак, незважаючи на наявність досліджень, не всі аспекти проблеми формування основних понять ринкової економіки знайшли наукове розв'язання. Зокрема, ще недостатньо досліджено:

а) психолого-педагогічні закономірності процесу формування цих понять у студентів географічних факультетів ;

б) теорія і практика їх формування, як системи знань, що характеризують сучасні ринкові відносини;

в) недостатньо відпрацьовані критерії відбору основних понять ринкової економіки та вивчення і оцінка рівнів їх сформованості;

Названі проблеми чекають конкретних досліджень.

Актуальність проблеми, недостатня її науково-методична розробленість та низька ефективність практичного втілення, обумовили вибір теми дисертаційного дослідження "Формування основних понять ринкової економіки у майбутніх вчителів географії".

Об'єктом дослідження є процес вивчення студентами основ предметів економіко-географічного профілю.

Предмет дослідження — зміст, форми та методи формування понять ринкової економіки у студентів географічних факультетів.

Мета дослідження полягає у розробці методичної системи, яка б забезпечила ефективне формування понять ринкової економіки у процесі засвоєння студентами економіко-географічних знань.

Гіпотеза даного дослідження грунтувалась на припущенні,

що поняття ринкової економіки у майбутніх вчителів географії можуть бути сформовані в процесі вивчення економічних і географічних дисциплін за умов:

— вивчення студентами дисциплін економіко-географічного циклу відбуватиметься цілеспрямовано і систематично із застосуванням навчальних завдань творчого характеру;
— відбудеться оновлення змісту, форм і методів у педагогічній технології вузу, що сприятиме реалізації цієї проблеми;
— буде забезпечена послідовність, наступність у формуванні економічних понять, передбачених програмами загальноосвітніх і спеціальних дисциплін;
— студенти будуть забезпечені новими підручниками і спеціальною методичною літературою;
— в процесі навчання студентів буде застосована оптимальна методична система для реалізації названої проблеми.

Відповідно до мети і гіпотези визначено такі **основні завдання дослідження**:

1. Вивчити і проаналізувати історію та сучасний стан проблеми в теорії і практиці діяльності вищої школи.
2. Визначити концептуальні підходи до відбору змісту і кількості понять ринкової економіки, необхідних для засвоєння студентами-географами в процесі вивчення економіко-географічних дисциплін.
3. Визначити оптимальний стандарт економічних знань, необхідний для засвоєння студентами.
4. Виявити спільні і специфічні можливості у формуванні понять ринкової економіки навчальних курсів, що забезпечують вирішення завдань економічної освіти і виховання студентів.
5. Експериментально перевірити результативність запропонованої

методики.

6. Підготувати методичні рекомендації викладачам з формування понять ринкової економіки.

Методологічною основою дослідження є положення психології та педагогіки про формування наукових понять, ідей дидактики щодо місця понять як фундаментальної одиниці у формуванні економічних знань, положення про системне вивчення предметів як умови цілісності знань.

Для розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези дослідження використовувалися такі **методи**:

а) — теоретичні (системно-структурний, порівняльний та логіко-дидактичний аналіз; статистичний та математичний методи);

б) — емпіричні (цілеспрямоване педагогічне спостереження і аналіз діяльності студентів та викладачів в процесі навчання; анкетування та інтерв'ювання; педагогічний експеримент; якісний аналіз результатів експерименту, статистична обробка матеріалів дослідження).

Наукова новизна дослідження полягає у виробленні концептуальних підходів до формування основних понять ринкової економіки, які передбачають:

— визначення дидактичних умов ефективного формування понять ринкової економіки у майбутніх вчителів географії;

— розкриття змісту і суті формування основних понять ринкової економіки у студентів-географів, застосовуючи структурно-логічний підхід;

— теоретичну та експериментальну обгрунтованість методики формування цих понять;

— аргументованість перспективних напрямів подальшого розвитку проблеми у вузівських курсах економіко-географічних дисциплін;

— відпрацювання та наукове обгрунтування критеріїв відбору основних понять ринкової економіки та рівнів їх сформованості у студентів.

Теоретична значущість дослідження полягає:

— у виробленні критеріїв відбору основних понять ринкової економіки, що формуються, як єдина логічна система;

— відпрацюванні критеріїв рівнів сформованості понять у майбутніх вчителів географії;

— виробленні примірного стандарту економічної освіти (від початкової школи до вузу).

Практична значущість дослідження полягає у виробленні конкретних науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення навчального процесу спрямованого на інтеграцію економічних і географічних знань з метою активізації процесу формування понять ринкової економіки у майбутніх вчителів географії. Результати дослідження та висновки були враховані при складанні оновлених програм курсів "Основ економічної теорії", "Комерційної географії", "Економічної і соціальної географії зарубіжних країн". Матеріали дослідження можуть бути використані безпосередньо вчителями шкіл для реалізації завдань економічної освіти, викладачами і студентами педагогічних вузів, та в післядипломній підготовці педагогічних працівників при розгляді шляхів удосконалення економічних знань та вмінь, яких учні набувають при вивченні географії, основ економічних знань.

Вірогідність результатів .дослідження забезпечується:

— опорою на основні психолого-педагогічні концепції навчання;

— застосуванням комплексу методів, адекватних предмету, меті і завданням дослідження;

— коректною якісною і кількісною обробкою одержаного

емпіричного матеріалу.

Дослідження здійснюється в три етапи.

На першому етапі /1991-1993 р.р./ вивчалась педагогічна, психологічна, філософська і методична література, визначались мета, предмет і завдання дослідження. Проводився констатуючий експеримент, діагностування рівнів сформованості основних понять ринкової економіки у майбутніх вчителів географії. Обгрунтовувалися можливі методи, прийоми і засоби ефективного здійснення процесу формування названих понять.

На другому етапі /1993-1994 р.р./ розроблялися шляхи науково-методичного забезпечення формуючого експерименту, проводився експеримент.

У відповідності з принципами і методичними рекомендаціями, розробленими в дисертації: визначався зміст і окреслювалось коло понять ринкової економіки, необхідних для вивчення і засвоєння студентами-географами в процесі вивчення економіко-географічних дисциплін; виявлялися спільні і специфічні можливості навчальних курсів, що забезпечують вирішення завдань економічної освіти і виховання студентів.

На основі опрацювання даних педагогічного експерименту здійснювалось корегування методики формування основних понять ринкової економіки. За результатами експериментального дослідження розроблені методичні рекомендації викладачам, студентам, вчителям географії і основ економічних знань.

На третьому етапі /1995-1997 р.р./ проводилась обробка наслідків експерименту, узагальнювались усі матеріали дослідження, формулювалися висновки, здійснювалось літературне оформлення дисертаційної роботи.

На захист виносяться:

1. Формування основних понять ринкової економіки є важливою педагогічною проблемою, вирішення якої сприятиме підвищенню рівня економічної освіти майбутніх вчителів географії, їх загальноосвітній і професійній підготовці і вихованню в цілому;
2. Концептуальні положення формування основних понять ринкової економіки у майбутніх вчителів географії в процесі вивчення ними предметів економіко-географічного циклу, які передбачають:

а) педагогічні прийоми здійснення міжпредметного і системно-структурного підходів до формування понять ринкової економіки у студентів-географів;

б) ефективні форми і методи організації навчально-виховного процесу у педагогічному вузі на природничо-географічному факультеті;

в) авторський стандарт економічної освіти.(від початкової школи до вузу).

3. Критерії рівнів сформованості понять ринкової економіки у майбутніх вчителів географії в процесі вивчення предметів економіко-географічного циклу.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалися в процесі експериментальної роботи, перевірки розробленої методики формування понять ринкової економіки у Вінницькому державному педагогічному інституті, Українському державному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова, Волинському державному університеті ім. Л. Українки.

Матеріали дослідження висвітлювались у наукових публікаціях, доповідалися і обговорювалися на засіданнях лабораторії методики географії Інституту педагогіки АПН України (1994-1997 р.р.), на методичних семінарах викладачів кафедри економічної і

соціальної географії Вінницького державного педагогічного інституту, семінарах вчителів географії і основ економічних знань при обласному ІУВ м. Вінниці (1995-1996 р.р.), науково-практичних конференціях Інституту педагогіки АПН України, Вінницького державного педагогічного інституту. Все це дозволяє зробити висновок, що основні результати дисертаційного дослідження апробовані і впроваджені в практику навчання майбутніх вчителів географії. Одержані висновки обгрунтовані і вірогідні.

СТРУКТУРА ТА ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Дисертація складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Текст дисертації ілюстровано таблицями, схемами, діаграмами.

У вступі обгрунтовано актуальність теми дослідження, визначені об'єкт, предмет, мета, гіпотеза та завдання, дана характеристика використаних методів, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертації, її апробацію, сформульовані основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі «Проблема формування понять в педагогічній теорії і практиці» на основі аналізу філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури, узагальнення результатів масового педагогічного досвіду з досліджуваної проблеми підтверджено, що формування і розвиток наукових понять відповідно різним ступеням освіти є одним із складних завдань в системі середньої і вищої школи, визначено основні психолого-педагогічні умови їх формування в учнів середніх шкіл і спеціальних навчальних закладів. Частина їх може бути застосована і до умов вузівської практики, зокрема:

— засвоєння понять — це творчий процес, який вимагає від студентів

продуктивної пізнавальної діяльності, оволодіння ними прийомами економічного мислення;

— поняття формуються на основі уявлень на тому ступені пізнання, коли на зміну чуттєвому сприйняттю приходить абстрактне мислення, однак в процесі навчання формування понять і уявлень в основному відбувається в одночасі;

— при розкритті змісту понять відбувається виділення суттєвих і несуттєвих ознак явищ, які вивчаються, встановлення зв'язку між ними;

— поняття набуває форми словесного визначення;

— зміст понять постійно поглиблюється і розширюється;

— одиничні поняття підводяться під більш загальні;

— між ними встановлюються взаємозв'язки, в сукупності поняття утворюють систему знань;

— засвоєне поняття служить теоретичною і методологічною основою вивчення нового матеріалу;

— застосування методів, прийомів роботи, які відповідають змісту поняття, складу і особливостям аудиторії, сприяють найбільш ефективному їх засвоєнню;

— при методично вірно організованій роботі зі студентами отримані знання стосовно понять, відповідно застосовуються студентами в практичній діяльності.

Однак, в ході дослідження з'ясувалося, що процес формування понять ринкової економіки у студентів географів має свою специфіку і особливості. До них належить:

а) Високий рівень абстрактності понять;

б) складний характер міжпонятійних зв'язків, які відображаються в цілісній системі економічних законів, категорій і властиві сучасним економічним реаліям;

в) особливо тісний зв'язок теоретичних положень, відображених в економічних поняттях із суспільно-історичною практикою, практичною діяльністю держави;

г) поряд із загальноосвітніми дисциплінами вивчаються спеціальні, де студенти опановують теоретичні знання з основних категорій ринкової економіки, які в подальшому перевіряються педагогічною практикою.

Серед важливих умов, що сприяють ефективному формуванню понять, найбільш пріорітетною нами визначена наявність системи у змісті економічної освіти майбутніх вчителів географії. Проте, передбачені існуючим навчальним планом структура і зміст вузівських курсів "Основ економічної теорії", "Основ промислового і сільськогосподарського виробництва", "Економічної і соціальної географії України", "Економічної і соціальної географії світу", спецкурсу "Комерційної географії" не повною мірою відповідають цій умові, оскільки, між відносно самостійними підсистемами названих курсів порушені зв'язки,що не забезпечує єдності і цілісності економічної освіти. У той же час встановлено, що кожен із зазначених предметів має свої можливості і виконує певну функцію у вирішенні завдань економічної підготовки студентів-географів, стержнем якої є формування понять ринкової економіки. При послідовному їх вивченні здійснюється подвійний процес, з однієї сторони, відбувається приріст інформації, яку дає кожна із наук, з іншої — інтеграція знань, опорних одиничних понять, якісна трансформація накопичених знань, які отримують узагальнену форму. Таким чином, вищеназвані вузівські курси деякою мірою відображають певний етап процесу формування основних понять ринкової економіки, не забезпечуючи при цьому системного їх вивчення.

У розділі додається аналіз матеріалів констатуючого експерименту, який показав, що рівень сформованості понять ринкової економіки у майбутніх вчителів географії загалом низький, оскільки відсутнє їх цілеспрямоване вивчення у курсах економіко-географічного циклу, застосовуються малоефективні форми і методи навчання, що в свою чергу обумовлено недоліками в організації навчально-виховного процесу. Зокрема, навчальні програми суспільних і спеціальних дисциплін містять другорядну інформацію, яка відволікає від вирішення питань економічної освіти, формування навичок аналізу реального життя, вони не передбачають вивчення названих понять в їх тісному зв'язку, як єдиної логічної системи; не чітко окреслено коло основних понять ринкової економіки, необхідне для засвоєння студентами-географами; не в повному обсязі використовуються можливості вивчення спецкурсів з ринкової проблематики; повільно здійснюється переорієнтування навчально-виховного процесу на підготовку майбутніх вчителів географії до економічної освіти і виховання школярів, чого нагально вимагає нова економічна політика держави.

Вирішення перерахованих питань передбачає удосконалення навчально-виховного процесу в педагогічних інститутах, розробку оптимальної системи економічної підготовки студентів-географів і націлення викладачів на збереження наступності, послідовності у формуванні основних понять ринкової економіки.

Значні можливості у вирішенні досліджуваної проблеми має системно-структурний підхід, що є одним із найбільш сучасних загальнонаукових діалектичних методів, призначення якого — відобразити в теорії глибокий рівень складних системних зв'язків і взаємовідносин дійсності. В нашому дослідженні він містить два аспекти. По-перше, основні поняття, які визначають закони і

категорії ринкової економіки, розглядаються як структурні елементи цілісної системи загального поняття "ринкова економіка", далі кожне із них також розглядається як система, що підлягає структурному аналізу, вичлененню складових елементів, відображаючих його суттєві сторони, які в поєднанні і зв'язку утворюють основні поняття. По-друге, у світлі вимог системно-структурного підходу, розглядається сам навчальний процес. Кожен навчальний предмет вивчається не як самостійна одиниця, а структурно і генетично пов'язаний з іншими і несе свою функцію у вирішенні спільних завдань системи навчання і виховання, яка характеризується суттєвими міжпредметними зв'язками.

Реалізацію системно-структурного підходу до формування понять ринкової економіки ми здійснювали при допомозі розробки і використання логіко-структурних схем (ЛСС). На відміну від існуючих форм перспективного планування навчального процесу, ЛСС охоплює виклад відповідного матеріалу, як в окремих навчальних курсах, так і в їх комплексі, на протязі всіх років навчання студентів, враховуючи перспективні міжпредметні зв'язки. Ці схеми будувались на основі структурного аналізу системи понять, що вивчається, кожного поняття окремо і передбачають безперервне накопичення конкретних економіко-географічних знань, поступове формування елементів понять, окремих понять і їх цілісної системи.Саме таке розуміння системно-структурного підходу відкриває шлях до розв'язання досліджуваної проблеми.

Таким чином, в результаті дослідження виявлена нагальна необхідність у теоретичному і експериментальному обгрунтуванні спеціальної методики навчання, спрямованої на формування основних понять ринкової економіки у майбутніх вчителів географії.

У другому розділі "Концептуальні підходи до формування

основних понять ринкової економіки у майбутніх вчителів географії" — розроблено методичні основи формування понять ринкової економіки у студентів-географів, що перевірялись в процесі формуючого експерименту і охоплювали:

1. Педагогічні умови, за яких процес формування понять ринкової економіки є більш ефективним.
2. Основні підходи до виділення етапів формування понять ринкової економіки у студентів-географів в процесі вивчення дисциплін економіко-географічного циклу.
3. Побудову дидактичної моделі процесу формування понять ринкової економіки у студентів, де чітко були визначені критерії рівнів їх сформованості.
4. Розробку авторського стандарту економічної освіти, що може бути основою освітньої діяльності спрямованої на створення системи економічної освіти в Україні.
5. Методику проведення нестандартних форм навчання — ділових ігор, дискусій тощо з ринкової проблематики, які доцільно запровадити на лабораторних, приктичних, семінарських заняттях студентів з економіко-географічних дисциплін, а також використовувати в процесі проходження ними педагогічних практик, що дозволить підвищити рівень засвоєння понять ринкової економіки майбутніми вчителями географії.

У процесі формуючого експерименту розв'язувалися такі завдання:

— вивчались можливості інтеграції економічних та географічних знань, якими студенти опановують в процесі вивчення суспільних і спеціальних дисциплін;

— доводилася необхідність удосконалення навчальних програм та посібників з питань економічної підготовки студентів;

— перевірялися критерії рівнів сформованості основних понять ринкової економіки у майбутніх вчителів географії;
— розроблялися методичні рекомендації щодо їх формування — як основної фундаментальної одиниці економічних знань у студентів-географів.

Експериментальна програма реалізовувалася шляхом порівняння ефективності навчання в експериментальних та контрольних групах (ЕГ та КГ), за двома різними методиками, а саме: в КГ використовувалась традиційна лекційно-семінарська форма навчання студентів, а в ЕГ — навчання будувалось на основі розробленої нами методики, у якій реалізовано визначені педагогічні умови формування понять ринкової економіки у майбутніх вчителів географії. До цих умов належить:
— наявність системи у змісті економічної освіти;
— чітко окреслена система понять, що формуються, розчленування складних понять на структурні елементи і встановлення між ними зв'язку;
— якщо вивчення понять буде відбуватися в тісному зв'язку, як єдиної логічної системи, тобто будуть реалізовуватися перспективні міжпредметні зв'язки;
— якщо буде відбуватися сприяння пізнанню навчального матеріалу. Мотивацією може бути розуміння важливості поняття, що вивчається і подолання труднощів у досягненні мети;
— якщо для розуміння понять у відповідності з етапом їх формування, застосовувати необхідні прийоми розумової діяльності, активізувати розвиток теоретичного мислення, навчати студентів умінню встановлювати причини та наслідки;
— якщо підбір засобів наочності буде проходити з урахуванням особливостей понять і етапів їх формування (застосування логіко-

структурних схем);

— якщо в освітній системі пріоритет буде віддано творчо працюючому педагогу з інноваційним мисленням, вміючому реально оцінити власну діяльність;

— якщо своєчасно викладачем буде отримуватися інформація про особливості засвоєння навчального матеріалу студентами, здійснюватися чітке планування навчального процесу.

Ефективність запропонованої методики компонентами якої є вищеназвані педагогічні умови, а також форми, методи і засоби формування основних понять ринкової економіки доводилась шляхом перевірки умінь студентів, які визначені критеріями рівнів сформованості понять, а саме:

— уміння розкривати зміст понять, давати наукові визначення;

— диференціювати суттєві і несуттєві ознаки в них;

— підводити одиничні під більш загальні;

— вичленяти в поняттях структурні елементи;

— встановлювати зв'язки між поняттями, які формуються як єдина система;

— застосовувати отримані знання стосовно понять в практичній діяльності.

З цією метою після вивчення майбутніми вчителями географії курсу "Основи економічної теорії", була проведена підсумкова контрольна робота з теми : "Ринкова економіка , її фундаментальні поняття".

Якісна інтерпритація відповідей показала, що студенти ЕГ значно краще справилися з контрольними завданнями, вірно усвідомлюють багатогранність зв'язків в ринковій економіці, розкривають сутність її понять у певній логічній послідовності; студенти КГ, які засвоювали поняття ринкової економіки за

традиційною методикою, не зуміли чітко структуризувати поняття, схематично зобразити їх ієрархність, довести їх цілісність і системність, в цілому показали нижчий рівень знань.

Експериментальні дані, що були отримані під час перевірки контрольних робіт, подані нами у вигляді статистичних храктеристик: середнього арифметичного і середнього квадратичного відхилення, їх показники ілюструють загальний рівень успішності кожної групи студентів. Якщо середнє арифметичне свідчить про середню оцінку виконання контрольної роботи студентами ЕГ і КГ, то другий показник дає уявлення про відхилення оцінки знань студентів від середнього балу. Чим більше середньє арифметичне і менше середньоквадратичне відхилення, тим вищий рівень знань студентів даної групи. Про це свідчать дані таблиці № 1.

Таблиця № 1.

Показники загального рівня успішності студентів ЕГ і КГ

	Середнє арифметичне		Середньоквадратичне відхилення	
1	2	3	4	5
Групи	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
3 курс	3,8	3,5	0,022	0,078

Одержані дані щодо рівнів сформованості понять ринкової економіки студентів показані в таблиці № 2.

Таблиця № 2.

Результати рівнів сформованості понять ринкової економіки у студентів-географів

Рівні сформованості понять ринкової економіки у студентів-географів	На початку дослідницько-експериментальної роботи (в %)	В кінці дослідницько-експериментальної роботи (в %)
ВИСОКИЙ	9,7	21,4
СЕРЕДНІЙ	54,1	67,2
НИЗЬКИЙ	36,2	12,4

Дані таблиці № 2 свідчать про те, що рівні сформованості понять ринкової економіки у майбутніх вчителів географії за час нашого дослідження зросли і мають тенденцію до подальшого зростання.

Аналіз результатів післяекспериментального зрізу дозволяє стверджувати, що вивчення понять ринкової економіки запропонованою методикою в поєднанні з активними формами та методами навчання підвищує їх якісне засвоєння. Студенти, які працювали в нашому експериментальному режимі мають грунтовну інтелектуально-освітню основу, володіють науково достовірними економічними знаннями, вміють їх практично застосувати, опанували поняттями ринкової економіки.

У заключній частині проаналізовані та узагальнені наслідки дослідження, які підтвердили вище висунуту гіпотезу.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

1. Формування основних понять ринкової економіки є важливою

педагогічною проблемою, вирішення якої сприятиме підвищенню рівня економічної освіти в майбутніх вчителів географії, їх загальноосвітній і професійній підготовці.

2. Аналіз методологічної, психолого-педагогічної, методичної та фахової літератури дозволив визначити можливості шляхів та напрямів вивчення понять ринкової економіки у вузівських курсах предметів економіко-географічного профілю, з'ясувати можливості інтеграції економічних і географічних знань та адаптації їх до вивчення даних понять.

3. Визначено і експериментально перевірено концептуальні підходи до відбору змісту і кількості понять ринкової економіки, необхідних для засвоєння студентами-географами в процесі вивчення економіко-географічних дисциплін.

4. Встановлено, що лише узгодження змісту навчальних програм, навчальних посібників, стандартів освіти дає міцну основу для ефективного формування понять ринкової економіки.

5. Перевірено і доведено експериментальною практикою, що за основними методико-педагогічними критеріями ефективність розробленої нами методики формування понять ринкової економіки у студентів-географів, значно вища традиційної.

6. З'ясовано, що формування основних понять ринкової економіки у майбутніх вчителів географії поліпшується, якщо:

а) Організовується різноманітна творча діяльність студентів, види якої систематично чергуються;

б) максимально використовується принцип наочності;

в) застосовується системно-структурний підхід, який здійснюється через логіко-структурні схеми;

г) реалізуються перспективні міжпредметні зв'язки, що забезпечують наступність, послідовність, цілісність у їх формуванні;

д) в практику навчання впроваджуються нестандартні форми — ділові ігри, дискусії тощо.

7. Досліджено і виділено етапи формування понять ринкової економіки у майбутніх вчителів географії в процесі вивчення дисциплін економіко-географічного циклу.

8. У дослідженні розроблено дидактичну модель процесу формування понять ринкової економіки у студентів, де чітко визначено критерії рівнів їх сформованості.

9. Обгрунтовано і розроблено авторський стандарт економічної освіти (початкова школа — вуз), що може бути основою освітньої діяльності, спрямованої на створення системи економічної освіти в Україні.

10. Теоретично і практично обгрунтовано необхідність і можливість удосконалення методів, форм та засобів навчання, що сприятимуть більш ефективному засвоєнню понять ринкової економіки майбутніми вчителями географії в процесі вивчення ними дисциплін економіко-географічного циклу.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребують питання відбору економічного і географічного матеріалу шляхом його інтеграції в економіко-географічні знання та розвиток можливостей такої інтеграції для вирішення проблеми формування основних понять ринкової економіки у майбутніх вчителів географії. Потребують поглибленого вивчення шляхи удосконалення організації навчально-виховного процесу в педвузі на природничо-географічному факультеті з метою вирішення загально-педагогічних та методичних проблем в здійсненні економічної підготовки майбутніх вчителів географії.

Основні положення дисертаційного дослідження відображені

в таких публікаціях:

1. Людина в світі економіки //Рідна школа. — К.:Рідна школа. — 1994. — №2. С.59-61.

2. Формування понять ринкової економіки у студентів педвузів //Географія в школах України. — 1995. — №2. С.72-77.

3. Економічна підготовка майбутніх вчителів географії // Світло. — 1997 — №2. — С46-48.

4. Шляхи удосконалення економічної підготовки студентів географів //Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу і студентів Вінницького державного педагогічного інституту. — Вінниця,1995. С.35-36.

5. Формування понять ринкової економіки у майбутніх учителів географії //Педагогічна наука: Пошуки, здобутки, завдання: Тези доп. звітної наук. конференції. — Київ, 1997. — С 19-20.

Biryukova N.V. Forming basic market economic notions of students-teaches of geography to be.

The thesis for Candidat of Pedagogical sience. Speciality: 13.00.04 — Proffesional pedagogics.

Institute of Pedagogics of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 1997.

It's defended the results of theoretical-experimental reseach of the process of forming basic market economic notions of teachers of geography to be in the process of studying disciplines of economic-geographical cycle. It's scientifically grounded: pedagogical methods of realisation of intersubject and systematic-structural approach to forming market economic notions of students of geography; effective forms and methods of organising teaching and educational process in

the Pedagogical Higher Educational Institution at the Natural-Geographical Faculty; model standart of economic education; criteria of the level of basic market economic notions of teachers of geography.

It's corroborated experimentally that forming basic market economic notions in the most important pedagogical problem. Its solution will promote increasing the level of economic education of teachers of geography to be and it will improve their general and professional training.

Бирюкова Н.В. "Формирование основных понятий рыночной экономики у будущих учителей географии".

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Специальность: 13.00.04 — профессиональная педагогика.

Институт педагогики АПН Украины, Киев, 1997.

Защищаются результаты теоретико-экспериментального исследования, в ходе которого разработана методика формирования основных понятий рыночной экономики у будущих учителей географии в процессе изучения дисциплин экономико-географического цикла. Научно обосновываются: педагогические прийомы осуществления межпредметного и системно-структурного подходов к формированию понятий рыночной экономики у студентов-географов; эффективные формы и методы организации учебно-воспитательного процесса в педагогическом вузе на естественно-географическом факультете; примерный стандарт экономического образования; критерии уровней сформированности основных понятий рыночной экономики у будущих учителей географии.

Экспериментально подтверждено, что формирование основных понятий рыночной экономики, является важнейшей педагогической

проблемой, решение которой будет способствовать повышению уровня экономического образования будущих учителей географии, их общеобразовательной и профессиональной подготовке.

Ключові слова: формування, педагогічний процес, поняття, ринкова економіка, економіко-географічні дисципліни, міжпредметні зв'язки, системно-структурний підхід.

Підписано до друку 00.05.97. Облік.-вид. арк. 1.0. Формат 60×84/16. Зам. 56.
Наклад 100. ІВКП «Логос». Безплатно.

432441

Ав 38.090